

NILS ANDRÉN:

Svensk utrikespolitik inför rätta

Två skarptungade samtidshistoriska studier av svensk utrikespolitik har publicerats av två kända säkerhetspolitiska analytiker och debattörer, docenterna Ingemar Dörfer och Wilhelm Agrell.

Ingemar Dörfer. **Nollpunkten.** Timbro 1991

När Dörfer kallar sin bok om Sverige i det andra kalla kriget *Nollpunkten* är både det politiska och det moraliska budskapet givet: Sverige gjorde ställningstaganden som i realiteten stödde den kommunistiska diktaturen. Det var, anser författaren, lika omoraliskt som okunnigt. Hade andra länder följt det svenska förödmöret, skulle frigörelsen i öst inte ha kommit till stånd.

Nollpunkten är därmed också ett för svar för amerikansk NATO-politik, mot ensidig och orättfärdig kritik i Europa i allmänhet och från Olof Palme och hans många svenska eftersägare i synnerhet. I bakgrundskapitlet om "den amerikanska agendan" ger Dörfer en koncentrerad bild av den amerikanska *flexible response*-strategins principer och den roll som 1970-talets och det tidiga 1980-talets omstridda euromissiler hade i denna.

Dörfer ironiserar: "Vid kodordet 'kärnvapen' eller ännu värre 'atombomber' stannade all tankeverksamhet. En mental järnridå sänkte sig över den svenska politikern och han upphörde att kommunicera." "Politikern" är kanske riksdagens "Medel Svensson", men skulle rimligen också kunna vara Olof Palme, ty, säger Dörfer, "från den dag han blev statsminister till sin död år 1986, under sju ton år, var Olof Palme den som hade

formuleringsmonopolet – således också i opposition – i svensk utrikes- och säkerhetspolitik". Möjligen är detta att underskatta hans inflytande före 1969, och kanske även efter hans död. Först sedan Schori lämnade sin post har arvet från Palme förbleknat i Arvfurstens palats.

Om denna bitska generalisering avser Palme eller någon annan ledande socialdemokratisk politiker, är den förmodligen överdriven. Palmes roll i den säkerhetspolitiska opinionsbildningen var central. Varken han eller hans rådgivare, t ex vid studien *Gemensam säkerhet*, var okunniga om den militära maktbalansens elementa. Politiska ambitioner, utan klart samband med Sveriges säkerhet, ledde till ett lättsinnigt nedrustarspel som blint anammades av många "naiva idealister", en socialdemokratisk benämning som bevisar att partiet även rymmer realistiska strategier.

De många uttalanden som Dörfer ironiskt brännmärker, kan därför knappast förklaras enbart med hjälp av en kategorisk okunnighets- eller dumhetsvariabel. Många hyste en genuin och respektabel fruktan för allt som kunde göra kärnvapenhotet verkligt. Dörfer talat om "fruktans retorik", underblåst från Moskva. Under de frysta supermaktsrelationerna bildades Palmekommissionen för att hålla öst-väst-dialogen öppen. Den blev ett instrument som kunde placera Sverige och framför allt Olof Palme, både som oppositionsledare och senare åter som statsminister, i den mediala uppmärksamhetens ljus. Dörfers sammanfattande karakteristik är svår att motsäga: "Europas säkerhet sågs som ett laboratorium för svenska hugskott och publikfriande utspel ägnade att knipa inrikespolitiska

poäng. Om kalkylen var att initiativen skulle förkastas och därmed sakna konsekvenser var den cynisk. Om kalkylen var att initiativen skulle accepteras var den livsfarlig för Sveriges säkerhet." Domen är hård.

Dörfer understryker att Palme behövde en stark inhemsk fredsrörelse som bas för sitt internationella agerande. Egentligen var det nog en tvåvägsprocess. Palme behövde också sin internationella roll för att legitimera sig inför sin hemmavänster. I sitt utrikespolitiska spel tillät sig Palme många märkliga politiska sängkamrater. Mycket som i den realistiska, strategiska analysens perspektiv verkar orimligt, ter sig långt mer begripligt i inrikespolitikens primitiva miljö. Angrepp på inhemska motståndare kan ha syftat lika mycket till att försvaga högern/moderaterna, som till att motivera "kåsupardoktrinen" krav på neutralitetens blinda renhet.

En viktig tes hos Dörfer är att Palme under Vietnam-kriget en gång för alla förbrukade sitt förtroendekapital i Förenta staterna. Trots allt vann han också internationella poäng, inte bara i den andra och den tredje världen. Dörfer medger i en fotnot att den demokratiska vicepresidenten Walter Mondale 1979 sagt att Förenta staterna haft fel och Palme rätt. En lite djärv koppling ligger i Dörfers kommentar: "Med de instinkterna blev han aldrig president". Ingen demokrat lär ha kunnat besegra Reagan 1984.

Trots Dörfers dom är det en historiens ironi att det politiska mål som kärnvapenmotståndarna eftersträvade i princip kommit att omfattas av de ledande kärnvapenmakterna. Men Dörfer har nog ändå rätt. Den nya avspänningen påskynda-

des av det amerikanska rustningstrycket. Sovjetunionen insåg att det tekniskt och ekonomiskt hade förlorat styrkekapplöpningen. En ytterligare ironi är att den respekt i väst som Sovjetunionen tidigare försökt vinna genom skrämsel och subversion kom som en mogen frukt, när björnen började lansera sig i rollen som teddybjörn och Gorbatjov förberedde dialogen med Förenta staterna med ensidiga avspänningssignaler. Konklusionen blir att motstående ideologier och strategier till slut har dragit åt samma håll.

Ändå återstår frågan vilka roller de tre krafterna — styrka och hårdhet, europeisk fruktan och strävan mot "gemensam säkerhet" eller sovjetisk kapitulations- eller avspänningspolitik haft i utvecklingen. Dörfers svar är givet, sakligt rimligt, politiskt kontroversiellt så länge som Palme-myten håller greppet, men historiskt svårbevisat.

Dörfers bidrag till vår nyaste utrikespolitiska historia kan inte lämna någon läsare oberörd. De som delar hans värderingar kan glädjas över det obarmhärtiga klarspråket, de som ogillar dem kan utan svårighet reta upp sig till ursinne. Dörfers bok är en väldokumenterad, kompromisslös och mycket läsvärd skrift, i krigarens lovliga avsikt.

Wilhelm Agrell behandlar i *Den stora lögnen* ett neutralitetspolitiskt dilemma. Hur skall den alliansfria staten, utan att undergräva sin trovärdighet i denna roll, kunna förbereda stöd utifrån, om neutraliteten skulle hävas genom ett angrepp utifrån? Historikern Agrell ger svaret, som är samma svar som också framgår av

Schweiz' historia: genom försiktiga kontakter med den sida som man i fall av angrepp utifrån tror kommer att bli den naturliga bundsförvanten. Men han ger sina historiska fakta en egen, emotionell och kontroversiell tolkning.

Wilhelm Agrell: **Den stora lögnen.** Ordfronts förlag 1991

Den historiska genomgången bygger till stor del på material som frisläppts för forskningen och ger många intressanta inblickar i hur regering och säkerhetspolitiska myndigheter försökte lösa problemet att å ena sidan markera alliansfriheten och å andra sidan vidta åtgärder till landets skydd, om neutraliteten inte skulle hålla en tredje gång. De åtgärder som vidtogs från svensk sida för att gardera sig inför denna eventualitet utgör grunden för Agrells angrepp mot den förda politiken som ett lögnaktigt dubbelspel. En kärnfråga blir därför på vilken grund författaren bygger sin moraliserande karaktäristik av, eller snarare dom över den svenska säkerhetspolitiken.

En nyckel till hans värdering ligger i hans syn på neutralitetspolitiken. Sverige började i det blockuppdelade Norden "systematiskt bygga upp den självbild som under decennier kommit att bära upp det som kallats neutralitetspolitikens hårda kärna, att ett Sverige fritt från militära bindningar skall utgöra en stabiliserande buffert mellan väst och öst och i händelse av krig vara en trovärdig barriär åt bägge håll i det nordiska området. Detta har varit den svenska neutralitetens avgörande raison d'être, att Sverige tack vare denna sin position skulle kunna stå utanför krig och inte vara i behov av de

återförsäkringar en allianstillhörighet skulle kunnat ge."

Mot själva historieskrivningen är förmodligen inte mycket att invända, med reservationen att endast den som sett samma material som författaren kan bedöma hur det utnyttjats. Min huvudinvändning mot boken ligger på ett annat plan. Samhällskritikern Agrell är djupt ohistorisk. Han bedömer händelserna under 1950-talet med utgångspunkt inte från de problem och värderingar som präglade denna tid utan från de säkerhetspolitiska trovärdighetskriterier och generellt måttlöst självöverskattande doktriner som växte fram under senare årtionden. De tog, förenklade, så småningom den form som det citerade stycket anger.

Men bilden stämmer inte på det faktiotal som Agrell sysslar med. Årtiondet efter det misslyckade försöket att få till stånd ett skandinaviskt försvarssamarbete präglades av osäkerhet om både neutralitetspolitikens möjligheter att uthärda ännu ett krig i Europa och det yttersta syftet med denna politik. Frågan gällde enkelt uttryckt om syftet var att bevara handlingsfrihet inför ett nytt krig eller om alliansfriheten innebar ett neutralitetsåtagande, lika fast som den folkrättsligt garanterade permanenta neutralitetens. "Handlingsfrihet" var länge en minsta gemensam nämnare mellan dem som betvivlade neutralitetspolitikens hållbarhet och därför önskat en klarare västorientering och dem som stod för en kompromisslös neutralitetspolitik. Agrell belyser på ett tydligt sätt det som redan Yngve Möller påpekat i sin Undén-biografi, att ämbetsmän inom diplomati och försvar hade en mera positiv inställning till säker-

hetspolitiskt samarbete med väst. ÖB Helge Jungs västorientering är välkänd, men avslöjandet att han i realiteten desavouerade sin politiske chef, försvarsminister Vougt, är ändå något chockerande. I riksdagen hade både högern och folkpartiet en liknande uppfattning. Men det fanns en parlamentarisk majoritet för den svenska linje som blev resultatet efter de misslyckade förhandlingarna om ett försvarsförbund. Det kan dock noteras att västorienteringen hade stöd också hos en marginell minoritet inom socialdemokratien. Alliansfrihetens fredstida nyttighet synes däremot ha varit allmänt accepterad som ett led i strävan att dämpa supermaktsengagemanget i Norden.

Vi kan för ett ögonblick bortse från Agrells anakronistiska perspektiv. Hans övergripande karakteristik – och förkastelsedom – kretsar kring påståendet att det alliansfria Sverige ingått hemlig allians med västsidan. Någon formell och politiskt förpliktande allians förelåg naturligtvis inte. Agrell väljer beteckningen för att karakterisera summan av kontakter, utbyte av tjänster av olika slag, svenska studier av krigsfall, beredskapsåtgärder

för att bli genom Norge (Trondhjemsleden) underlätta Sveriges försörjning under krig etc. Allt detta förefaller naturligt under en tid då ett krig mellan maktblocken bedömdes vara hotande och då ett sådant krig troddes medföra ett sovjetiskt angrepp på Sverige. Förutsättningen för militär hjälp var ett angrepp som satt den svenska neutraliteten ur spel. Att det inte fanns någon hemlig allians framgår redan av Agrells försök att påvisa dess existens.

Sverige förde under 1950-talet en utrikes- och säkerhetspolitik som svarade mot de upplevda osäkerheterna. Situationen var en annan än under senare årtionden, då världen levde i den trygga terrorbalansens fredssystem och då Sveriges ledare ansåg sig kunna kosta på sig en högre internationell svansföring. Inte ens dessa senare decenniernas nationella högfärd kan motivera karakteristiken av den svenska femtiotalspolitiken som den stora lögnen.

Men det kanske främjar marknadsföringen av en bok vars innehåll borde göra den förtjänt av ett bättre öde än att uppfattas som en polemisk pamflett.